

BENCSIK ORSOLYA

Nem steril

(Sport, nyelv és politika

a Szeméremékszerek – A két steril pohár c. regényben)¹

Vladimir Biti Dubravka Ugrešić *A feltétel nélküli kapituláció* című, „szétrombolt”, így a *fantomvőgtag megőrzése iránti vágyakozás által működtetett regényéről* írt tanulmányában arról beszél, hogy az emigráns, a száműzött hazatérésének a lehetetelenségéből az következik, hogy „a menedék eredményeit mindig alássa mindannak az elvesztése, ami visszavonhatatlanul mögötte maradt”. Ez a mögöttes azonban nem pusztán a „triviális Jugoszlávia”, hanem maga az „elbeszélés szubjektuma”, azaz (Adriana Cavarero fogalomhasználata alapján) *a fegyelmező társadalom által száműzetésbe küldött, megismételhetetlen én*. Hiszen míg a szubjektum korábban otthonosan mozgott az életéről szóló történetben, addig „a trauma utáni földarabolt világban [már] elveszette ténfereg ugyanazon történet piaci pótlékai között”, „csavargó vándorként keresi az önmagához vezető, immár járhatatlan utat”.² Vagy – egészíthetnénk ki egy újabb, Tolnai Ottótól vett érzékletes képpel – „egyfajta holdkórosságról van szó, úgy mozog szövegeiben, akárha a holdkóros a tetők hegyén-völgyén.”³

Érdekes mozzanata a Tolnai-szövegeknek, különösen pedig a Tolnai Világlexikon legújabb, *Szeméremékszerek* szócikke alá bekerülő terjedelmes regénynek, összenemezelt, összenemzetelt

1 A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

2 BITI, Vladimir: Szétszórt otthon – Dubravka Ugrešić *A feltétel nélküli kapituláció* műzeuma című regényéről. Fordította: Ladányi István és Rajzli Emese. *Filológiai közlöny – Az életrajzi narratíva a kortárs délszláv prózában*, LVIII. évfolyam, 2012/2, 129. p.

3 TOLNAI Ottó: *Szeméremékszerek – A két steril pohár*. Regény Misu és társai, avagy az iratmegőrzők sorrendje. Budapest, Jelenkor-Libri, 2018, 157. p.

regélynek vagy számtalan történetként elrepülő *se-regély*nek, hogy a megismételhetetlen ének ez a veszteségproblematikája egy önmagába, egy hangköltészetként felfogott zokogásba (a síró homár haláltusájába) fulladó repetíció által, és a Tolnai-univerzumból ismerős alakmásokon, infaustusokon, szövegfunkciókon, tehát az én-dublőrökön, maszkokon, illetőleg az örületbe kergető, az ugyanazt mondó (síró) én-multiplikációkon és *szelfeken* keresztül tematizálódik, miközben egy ulyssesi utazás és kozmikussá növesztett nap Tolnai-autotextusokon átsugárzó, komikus, *lokális* átírata valósul meg. Ebben az átíratban (pontosabban annak harmadik fejezetében) szembetűnő a *Virág utca 3* elsődlegesen nem léthelyzetének, hanem az erre adott lehetséges, élhető stratégiának, a politikával, az ideológiával szembeni művészetnek, a közéleti szférával szemben a magánba, a családi melegbe való visszahúzódnak, egy voltaire-iánus/candide-i kiskert létnek a megidézése, melyhez – mint ahogy a *Jugoszlávia széthullása és a balkáni háborúk* Tolnai-szócikkeket rengeteg történetmorzsával gazdagító, Tolnai költői motívumainak háttérébe, alakulásmódjába betekintést adó új regény hitelesíti – kétségtelenül hozzátartoznak ennek a periférikus, ám nagyon is tágas (nagy)világnak a növényi és állati létezői, illetőleg a hozzájuk kapcsolódó materiák (a bika, a karfiol, a trágya).⁴ A telepi vakvágányok mellé, a margináliára helyezett, ellehetetlenített, mégis a világteremtésre, a ciklámenceruzával a plafonba, a padlás boltozatába fűrő, kivezető útvonalakat, *szökésvo-nalakat* létrehozó, az égbolttal íróeszközén keresztül kapcsolatban levő, azt, a kozmikust, az istenit, a transzcendenst megérintő szubjektum kötődik így össze a harmincöt évvel későbbi, még mindig alkotó (*a felhalmozott, heterogén anyagoknak mindenféle külső felügyelet, politikai, ideológiai belemaszatolás ellenére egységes égboltot, égboltozatot, tiszta azúr, az úr rezzenetlen bazedovját adó*) szerzővel, aki a történelem viharos szele, a politikai csatározások, válságok és újabb és újabb veszteségtapasztalatok közepette, a szétrombolt országban, Jugoszláviában és (a külön világként létező, szintén szétrombolt) *Szabadkaország* szomszédságában, Palicson, a határ innenső részén

4 Vö. TOLNAI: I. m. 332-333. p.

pozicionálja, és írni".⁵ Az írói radikális programus sírásig, az e ig, illetőleg az e politikai ügynek, altatópirú gyanús szöveg szövegek által térbeli alakzatba a *Szemérem* kel is elbizonyt beszéd szétbes lezárt, tűzvesz megnevezés és szemléleteinek lajdonképpen (sportolói kval egyszerre látta időnként megf zésre és korlát mechanizmuso száj rózsaszín f cök használatá montírozódik a lettes én fegyel étikai szempon a bemutatkozó kadó zavar, kiz zete, kontextus kijelölés, beazo T. Orbán Oliv Howard Jenő kal, a Tolnai-p

5 I. m. 382. p. (K

pozicionálja, összegzi és újrainterpretálja, hogy „mit is jelent *innen írni*”.⁵ Az írói *messzi-messzi missziót* tárgyaló, a Tisza nézésétől mint radikális programtól a Bécsi Diplomata Akadémián történő kurzus sírásig, az emlékműállításig, a gyárok költészeti privatizációjáig, illetőleg az embercsempészetig eljutó, a szüzséjében ugyancsak politikai üggyé tett beszélynek (félhangos motyogásnak, szófosásnak, altatópirulaként funkcionáló mesének, de érthetetlen, tehát gyanús szövegelésnek) is nevezhető regény nemcsak a korábbi szövegek által létrehozott tér, az eleven test bensőségességének térbeli alakzatba helyezése (a paralelepipedon, ilyen alakzatot jár be a *Szeméremékszerek* két steril pohárral kóválygó, én-dublőrökkel is elbizonytalanító narrátora), hanem az élőbeszéd és regénybeszéd szétbeszélése – a történelem és a politika vasfüggönnyel lezárt, tűzveszélyes, gyúlékony színpadán a költői beszéd, de a megnevezés és a szó különböző funkcióinak, a nyelv különböző szemléleteinek egyfajta együttes kimondására törekszik. Így tulajdonképpen a nyelv működését, akárcsak én-dublőreit vagy a (sportolói kvalitásokkal felruházott, határsértő) migráns fiúkat egyszerűen láttatja a határsávban. A megzabolázhatatlan, mégis időnként megfékezésre, bezárásra (tehát megfigyelésre, ellenőrzésre és korlátozásra szoruló) nyelv egyszerűen tűnik fel a hatalmi mechanizmusok cselekvő eszközeként, de elszenvedőjeként is. A száj rózsaszín flastrommal történő leragasztásában vagy a szájpöcök használatára való figyelmeztetésben ironikus módon egymásra montírozódik a társadalmi-politikai kontroll, a pszichológiai, a felettes én fegyelmezői funkciója, valamint az esztétikai, regénypoétikai szempont és szabály. A vallatótisztek rutinszerű kérdésére, a bemutatkozó felhívásra adott válasz, a hallgatás és az ebből fakadó zavar, kizökkentés a Tolnai-regény olyan izgalmas játékhelyzete, kontextusa, mely az eleven testhez rendelődő egyetlen, igaz kijelölés, beazonosítás (így uralhatóság) helyett a Regény Misu, T. Orbán Olivér, Szerafim-Pöcök, Jonathán, Vad Jócó, Palicsi P. Howard Jenőke, Kafga Ferike „papirosokkal”, azaz iratcsomókkal, a Tolnai-prózákkal alátámasztott, igazolt névváriációkon és a

⁵ I. m. 382. p. (Kiemelés tőlem. – B. O.)

sócsempész, rönkúszató Kraciun ősöktől a megváltoztatott Kra-
csunon, a felvett, magyarosított Tolnai néven keresztül behozza
a gyanú hermeneutikáját. A világ szemérmes birtokbavételének,
megmunkálásának, alakításának, kontroll alatt tartásának, lát-
hatóvá tételének, illetőleg a saját és ellenséges (gyanús) tartomá-
nyok egymásba hatolásának, hatoltatásának adekvát területeként
halmozódnak fel és erősítik egymást a foucault-i heterotópiák
(a felügyelet és büntetés tereumaiként a börtön és a pszichiá-
tria, mellettük pedig a vonat, a vasútállomás).

De miért fontosak Tolnai vagy a *Szeméremékszerek* világépítő,
világalakító módszere számára a sportoló migráns fiúk, a szabad-
kai (pontosabban a *szabadkaországi*) gyárakhoz tartozó, egykori és
leendő sportklubok, eleve a sport mint olyan? A gyeplabdajáték,
a depónia mellett, a kórházi hulladék, a fertőzésveszélyes sze-
mét közelségében, tulajdonképpen a periférián a pakisztániaiak,
bangladesiek, szíriaiak, tunéziaiak, indiaiak, líbiaiak, szomáliaik,
algérok, afgánok, eritreaiak által játszott gyephoki vagy a tenisz,
a pingpong? Az új teniszpályák, új teniszközpontok, tenisziskolák
építése vagy a szoborállítás (például az egykori teniszcsillagnak,
az Amerikában élő vajdasági magyar Szeles Mónikának)? Miért
fontos, hogy egy kisebbségi (határon túli vagy – mint ahogy Csáth
Géza, alias dr. Brenner pszichiáter-orvos alapján a multiplikációk
között létező Tolnai-narrátor megállapítja – határon inneni, in-
nenső) író beszél *a tiszta költészet (privatizáló) eszközeivel*, tehát mé-
giscsak egyfajta politikai tettként, „cselekvő szolidaritásként”⁶ épp
a sportról, illetőleg ehhez kapcsolódóan az emlékműállításról?
Tolnai regényének lényeges gesztusa, cselekvő szolidaritása, hogy
a kívülállót, a határ túlsó/innenső oldaláról betörni, belépni kívá-
nót vagy (ki)menekülő határsértőt, azaz társadalmon kívülit, gya-
núst, veszélyest, terroristát, nomádot, feketét (a mást, az idegent)
a szöveg, a művészet környezetformáló erőhatásai mellett az egyéb-
ként is a politika által gyakran kisajátított, térségünkben pedig
újabbban a leginkább finanszírozott és átpolitizált tevékenységen,
a sporton keresztül integrálná a társadalomba, illetőleg a másikba

6 L. DELEUZE, Gilles – GUATTARI, Félix: *Kafka – A kisebbségi irodalomért*.
Fordította: Karácsonyi Judit. Budapest, Qadmon Kiadó, 2009.

való belép-
sajátá tét-
át látja me-
tásban ter-
jának hor-
a tíz (10)
nak a be-
a művésze-
ben befog-
szétlopott
– amihez
a fennálló
féle emlék-
– már a k-
ilyen a Na-
zése. A ny-
lése (adó-
szükséges
vább réte-
nak a kén-
A kontrol-
tatott Tol-
jelentéssz-
a megfigy-
duktumán-
tolásokat,
bozokat n-
a gondok
módjaival
bonyolult
hogy a ge-
fordítsa a
Fo-
kompeten-

való belépést, a másban való azonosulást, az idegen otthonossá, sajátjává tételét a sport szurkolói lélektanán, kollektivitás-funkcióján át látja megvalósíthatónak. Ebben az el- és befogadásban, elsajátításban természetesen benne van a Szabadkaország lokálpatriótájának honpolgári érzületéből fakadó térképárajzolása is, hiszen a tíz (10) gyeplabdaklub (melyek által újra működésbe hozatódnak a bezárt gyárak is), a gyeplabdánemzetté válás felhelyezi a művésztől jóval nagyobb közegekhez eljutó, szélesebb körökben befogadható sport segítségével a világtérképre a szétrombolt, szétlopott Szabadkát. Ez a térképárajzolás mint kisebbségi politika – amihez kapcsolódik az az ironikus, provokatív gesztus, mely a fennálló hatalom által uralt szoborállítást, pontosabban mindenféle emlékműállítás ideologikusság-veszélyére hívja fel a figyelmet – már a korábbi Tolnai-szövegek fontos cselekedete volt, például ilyen a Nagy-Jugoszlávia költészeti eszközökkel történő újratükrözése. A nyelvi performativitás mellett a sporttevékenység beemelése (adott szabályok által játsszák, a játék sikeres működéséhez szükséges ezek ismerete) a wittgensteini nyelvjátékelmélettel tovább rétegezi a műalkotás interpretálhatóságának és funkciójának a kérdését, valamint az autonómia, a szabadság lehetőségét. A kontroll ellen dolgozó költői beszéd a *Szeméremékszerek* felől látott Tolnai-univerzumban magába építi, sőt multiplikációival, jelentésszórásaival, szétmeséléseivel, szófosásaival kifigurázza a megfigyelői, a cenzori pozíciót, illetőleg önmaga művészi produktumának tudott, reflektált hozadékává emeli a (bele)maszatolásokat, a politikum bebeszolásait. A Palics utcáin sétáló, a tobozokat mint egy szétgurult csapágy golyóit rugdosó, de közben a gondolataival, a kapcsolódási pontokkal, a szöveg alakításának módjaival cselező narrátor-manus valójában „a világ ellen játszott bonyolult meccs”⁷ szereplője, aki arra tesz esztétikai kísérletet, hogy a golyók új csapágyba való terelésével végül helyes irányba fordítsa a világot.

Fontos megjegyezni, hogy a Tolnaihoz hasonló mesefai kompetenciákkal megáldott Balázs Attila *Szökés a bolhacirkuszból*

⁷ TOLNAI: I. m. 107. p.

(*Kisbolha Péter történetei, ahogy közreadja fia, Pál*) című novelláskötetének ugyancsak fundamentális tétje a világ téves irányból való kiforgatása, a nemcsak a migráció jelenségére, hanem annak politikai-ideológia reprezentációira, negatív retorikájára is történő érzékeny reagálás, melyet a szerző ironikus módon még a *cuniculustól* is jóval kisebb, kevésbé látható, de ugyancsak szapora populáción, a bolha motívumán keresztül valósít meg. A bolha létmódból következő szabad mozgás, a „kígyóként tekerdő szögesdrót”⁸ ellenére a határokon való áthatolás, ellenőrizhetetlen ki-be ugrálás, a nemzetek közötti érintkezés, mesekeverés, kulturális hibridizáció, a Tolnai-féle összenemezés-összenemzetelés autonóm, kirajzó, éppen ezért gyanús alkotómódszerével rokon.

Ranciére a *Politika és esztétika* című művében arról értekezik, hogy az irodalmi szövegek, akár csak a politika, a „valóságban hatnak (...) [és k]irajzolják a láthatóság térképeit, a látható és kimondható közötti pályákat, a létmódok, a tevékenységi módok és a kimondás módjai közötti összefüggéseket”.⁹ A Palics utcáin, majd a határsávban, illetőleg önnön szövegeiben és iratköteg-regényében holdkórosként baktató, egyfajta ironikus messi-messzi misszióként két steril pohárért elküldött, *jugónosztalgikus, gyanús manusz*, a Tolnai-alakmások gyűjtőhelye nem semleges tér. Akárcsak a Balázs Attila-i bolhamigrációt lejegyző Kisbolha Pál, politikailag csöppet sem ártatlan, hiszen – a művészeti humanizmus és altruizmus nyomása alatt – átrendezi a hatalom által kialakított, uralt és láttatott mezőket, összezavar mindent, olyasmit ugrál, kapcsol, nemez, sőt nemzetel össze, amit nem lenne szabad, nem összeillő vagy olyasmiről beszél, amiről nem kellene, de ami igaz.

A *Szeméremékszerek*, valamint az esztétika és politika viszonyának Tolnai-reprezentációja szempontjából különösen lényegessé válik az a hely, ahol a vállalatvezetők által előszedett iratcsomókat a szerző, T. Orbán Olivér tárolja, ha Esterházy Péter Ágnes című regényének fekete vagy fehér gyümölcsláda-szobraival összefüggés-

8 BALÁZS Attila: Szökés a bolhacirkusból – Kisbolha Péter történetei, ahogy közreadja fia, Pál. Zenta, zEtna, 2018.

9 RANCIÉRE, Jacques: Esztétika és politika. Fordította: Jancsó Júlia. Budapest, Múcsarnok Nonprofit Kft., 2009, 33. p.

be hozzuk. Az a munkájával a csal meg, az er don applikálja finom szobrai megnézendő a Tolnai-regényb azt a „tömerde iratmegőrző[t]” tor utal rá, a H alapján (*de fact Olivért, illetve meghatározni a nak köszönhető általa létrejöv hetetlen, önme alkotás cselezi ellenőrzést, cen sóvárgás, Ágnes haldokló homár a halálraítéltek emberei soha ne*

10 ESTERHÁZY P. Magvető, 1986, 337.
11 TOLNAI, I. m.,

ű novelláskö-
irányból való
em annak po-
ára is történő
még a *cunicu-*
zapora popu-
oolha létmód-
szögesdrót”⁸
en ki-be ugrá-
lturális hibri-
elés autonóm,
on.
arról érteke-
a, a „valóság-
it, a látható és
nyiségi módok
Palics utcáin,
s iratköteg-re-
messzi-messzi
algikus, gyanús
eges tér. Akár-
olha Pál, poli-
i humanizmus
n által kialakí-
olyasmit ugrál,
ne szabad, nem
e, de ami igaz.
litika viszonyá-
sen lényegessé
iratsomókat a
Ágnes című re-
al összefüggés-

történetei, ahogy
ncsó Júlia. Buda-

be hozzuk. Az Esterházy-prózában Tamás, a szobrász, akit Ágnes a munkájával a cenzori intézményt fenntartó lektorijelentésíróval csal meg, az erősen illatozó gyümölcsösládákat olyan ravasz módon applikálja egybe a *megszállottként*, azaz holdkórosként épített finom szobraival, „hogya valaki kinyitná [ezeket] a ládá[ka]t, megnézendő a szobro[ka]t, a szob[r]ok darabjaira esné[ne]k”.¹⁰ A Tolnai-regényben a határőrök három narancsosládjában cipelik be azt a „tömérdek papiros[t], cetli[t], dosszié[t], füzet[et], notesz[t], iratmegőrző[t]”¹¹, azokat a bizonyítékokat – vagy ahogy a narrátor utal rá, a Homokvár elefántcsonttoronyának trágóját – melyek alapján (*de facto* a szarban matatva) próbálják elkapni, lefűlelni Olivért, illetőleg az iratmegőrzők helyes sorrendbe állítása által meghatározni az ügyet, ami Tolnai izgalmas metareflexív játéka-
nak köszönhetően maga a (politikai belemaszatolások) ellenére és általa létrejövő regény. Míg Esterházynál a láthatatlan, megfejt-
hetetlen, önmegszüntető, emlékművé soha nem szilárduló mű-
alkotás cselezi ki az ideológiát és a hatalmi-politikai kisajátítást,
ellenőrzést, cenzúrát, mely után csak az elérhetetlen szobor iránti
sóvárgás, Ágnes sírása marad, addig Tolnainál a forró vízbe ejtett,
haldokló homár sírásában válik láthatóvá és átélhetővé a mű. Azaz
a halálraítélteknek abban az örök pozíciójában, ahova a hatalom
emberei soha nem merészkednének.

10 ESTERHÁZY Péter: Ágnes. In: Bevezetés a szépirodalomba. Budapest, Magvető, 1986, 337.

11 TOLNAI, I. m., 129.